

NICOLA LABANCA – OSWALD ÜBEREGGER (HG.)

KRIEG IN DEN ALPEN

Österreich-Ungarn und Italien im Ersten Weltkrieg (1914–1918)

(Böhlau Verlag, Wien–Köln–Weimar, 2015. 272 o. 35,- € ISBN 9783205794721)

Az első világháború centenáriuma számos, az egykori olasz front történéseit taglaló kötet jelenik meg. Ezek sorából kiemelkedik a Böhlau Verlag kiadásában német nyelven napvilágot látott tanulmánykötet, amely az osztrák–magyar–olasz háború néhány, kevésbé feldolgozott problémakörét teszi vizsgálat tárgyává.

Oswald Überegger bevezető tanulmányában az 1918 utáni osztrák és olasz történetírás első világháborúval kapcsolatos kutatásait tárja címszavakban az olvasó elé, továbbá egy általános historiográfiai áttekintést kapunk a németül, illetőleg olaszul megjelent főbb összefoglaló művekről, végül a szerző rámutat a kétoldalú kutatások azonosságaira és különbségeire.

Daniele Ceschin tanulmányában a kormányzat, a politika és a nyilvánosság Olaszországban témakörét járja körül. Megismerhetjük az olasz hadba lépés körülményeit, bemutatja az olasz belpolitikai változásokat az 1914. júniusi szarajevói merénylettől az Ausztria–Magyarországnak küldött hadüzenetig. Részleteket olvashatunk az 1915–1917 közötti olasz háborús kormányok intézkedéseiről és működéséről, valamint a kabinet és a hadsereg-főparancsnokság viszonyáról a háború során. Bemutatja a különböző politikai pártok parlamenti csatározásait, az olasz vezető elit magatartását az 1917. októberi caporettoi áttörés után, továbbá az Orlando-kormány szerepét 1917 novembere és 1918 novembere között. Kiderül, hogy a háborúban győztes Olaszország a béketárgyalásokon végül nem tudta megfelelő mértékben érvényesíteni akarátát.

Martin Moll az osztrák–magyar kormányzati politikát veszi górcső alá cikkében. Felvázolja a Monarchia vezetői által, a századfordulótól az első világháború kitöréséig követett belpolitikát, majd az 1914 augusztusától a kivételes törvények életbe léptetésével a háborús abszolutizmus kiépítésének folyamatát a Habsburg-birodalomban. Részleteket tudunk meg az osztrák–magyar hadigazdaság kiépüléséről, annak működési formáiról a mezőgazdaságban, az iparban és a bányászatban, az olasz hadüzenet monarchiabeli fogadtatásáról, a háborús célok és a közvélemény szerepéről, az új hatalmi elit megjelenéséről I. (IV.) Károly trónra kerülése után, a hiábavaló béketapogatózásokról az antant irányában, a birodalom hátsó részének 1917–1918-ban bekövetkezett kimerüléséről és összeomlásáról, valamint az Osztrák–Magyar Monarchia 1918-as felbomlásáról.

Fortunato Minniti Luigi Cadorna olasz vezérkari főnököt és az olasz hadvezetést állítja vizsgálódásai középpontjába. Megismerteti az olvasót az olasz hadicélokkal, valamint röviden megvonnja a háború olasz mérlegét, azt követően pedig összefoglalja az olasz háborús előkészületeket 1908-tól a Nagy Háború kitöréséig. Foglalkozik a Luigi Cadorna tábornok – 1914 nyarától az olasz haderő vezérkari főnöke – által kidolgozott, támadó stratégiára épülő haditervekkel. Beszámol az olasz szárazföldi és tengeri haderő felépítéséről, megvizsgálja Cadorna 1915 májusa és 1917 októbere közötti hibás döntéseit: többek között ír a 11 isonzói csatáról, az 1916. májusi osztrák–magyar dél-tiroli offenzíváról, kiemelve a vezérkari főnök felelősségét, továbbá a nagyon magas olasz veszteségeket. Megtudjuk, hogy milyen nehézségekbe ütközött a tisztek és a katonák pótlása a fronton, milyen fejedélesen ment át az olasz haderő 1917-re, számba veszi az olasz hadiipar teljesítményeit. Érzékelteti a Caporettonál az osztrák–magyar és német csapatoktól elszenvedett olasz vereség nagyságát, majd annak jelentőségét, hogy a Piave folyónál végül brit és francia segítséggel sikerült stabilizálni a frontot. Betekintést kapunk az olasz haderő 1918-ban, nyugati szövetségeseinek segítségével végbement átszervezésének folyamatába, amelynek eredményeként sikeresen megállították az 1918. júniusi osztrák–magyar piavei offenzívát. Minniti végül elemzi a háború döntő momentumát, az olasz győzelemmel és a padovai fegyverszünet aláírásával zárult vittorio-venetói csatát.

Günther Kronenbitter a császári és királyi hadsereg szereplését taglalja a délnyugati (olasz) fronton. Bemutatja az 1848 és 1866 közötti konfliktusokat az olaszok és a Habsburg-monarchia között, képet kapunk a k. u. k. haderő 1914 előtti felépítéséről. Részleteket ismerünk meg a Franz Conrad von Hötzendorf osztrák–magyar vezérkari főnök által az olasz háború esetére (Olaszország akkor még hivatalosan a hármasszövetség tagja volt) kidolgozott haditervéről. Foglalkozik az olasz

hadba lépéssel az antant oldalán, továbbá a délnyugati fronton 1915 júniusától lezajlott harcokkal. Bemutatja a 11 isonzói csata főbb történéseit és az osztrák–magyar 5. hadsereg hősiességét a védelmi harcok során. Kitér a front karintiai és tiroli szakaszán történt eseményekre, többek között az 1916. május–júniusi, sikert hozó osztrák–magyar dél-tiroli offenzívára, valamint az alpesi frontszakasz rendkívüli természeti körülményeire. A szerző ír a közös haditengerészet háború alatti szerepéről, amely leginkább az adriai partvidék védelmére szorítkozott. Megemlíti az 1917 májusában lezajlott otrantói csatát, amelyben az osztrák–magyar hadiflotta sikeres támadást hajtott végre az antant tengerzár ellen. Részletesen és jelentőségének megfelelően elemzi a caporettoi áttörés lefolyását és eredményeit, felsorolja az olaszok hatalmas veszteségeit. Megismerhetjük az 1918. júniusi piavei osztrák–magyar támadó hadművelet lefolyását, sikertelenségének okait, a kétoldalú elszenvedett veszteségeket, valamint az 1918 október végén indult és a Monarchia katonai vereségéhez vezető vittorio-venetói csata, valamint a november 3-án Padovában aláírt fegyverszünet részleteit.

Federico Mazzini az olasz haditápaszlatok az olasz fronton témáját járja körül. A szerző tájékoztat Olaszország társadalmi viszonyairól és népeességéről, az olasz hadsereg háború alatti létszámának alakulásáról. Bemutatja az olaszok által alkalmazott taktikát és fegyvereket a front isonzói és alpesi szakaszán. Kihangsúlyozza, hogy az olaszoknak a kezdeti támadások során vérrel kellett megfizetniük háborús tapasztalatlanágukat. Ír a lövészárokharc során szerzett olasz háborús tapasztalatokról, megtudjuk, milyen volt a katonák élete a fronton. Külön alfejezetet szentel a harctéren való kitartásnak, elemzi a katonáknak a háború szörnyűségei elől menekülését és az olasz hadbírók tevékenységét. Megtudjuk, a háború során a hadbírók összesen 4000 halálos ítéletet hoztak, amelyből csak 750-et hajtottak végre, továbbá igen magas volt európai összehasonlításban a dezertálók száma, összesen 160 000 fő, közülük 100 000 katonát el is ítélték. Néhány visszaemlékezésen keresztül bemutatja a katonák motivációját a menekülésre és a túlélésre. Végül kifejti: a háború új értelmezést nyert 1918 után, hisz a világegés alatt behívott 5 millió olasz katonából 650 000 meghalt, 600 000 fogságba esett és egy millió megsebesült. Felvázolja, hogy a két háború közötti fasiszta Olaszországban milyen módon ápolták a Nagy Háború és az ott harcoltak emlékét.

Christa Hämmerle a császári és királyi hadsereg olasz fronton harcoló katonáit áldozati hősközökhez hasonlítja. Bemutatja a közös haderő első világháborús történetének különböző szakirodalmi megközelítéseit, megvizsgálja katonáinak számát a háború kitörésekor, a behívottak számát, a haderő szervezetét, képet kapunk annak állapotáról, nemzetiségi és vallási összetételéről. Kiemeli a tiroli császárvadász és országos lövészes alakulatok szerepét az olasz front 1915. májusi létrejöttékor, továbbá kihangsúlyozza ezen alakulatok háborús veszteségeit. A katonák fronton töltött hétköznapjainak megjelenítése propagandacélokra is kiválóan alkalmas volt, kialakult a hegyi harcos mítosza. Foglalkozik a háború iparszerűvé válásával az olasz harctéren, a több százezer fős veszteségekkel, az új haditechnikai eszközök és harcéljárások (pl. harci gázok fújása) tömeges alkalmazásával. Tájékoztató arról, hogy a sebesültek és betegek ellátására komoly egészségügyi ellátórendszer épült ki. Részletesen ír a mostoha harci körülményekről (pl. a fagy és a lavinák az Alpokban, a köves talaj és a víz hiánya a Karszton), az ellátási problémákról, a tiszték és a legénység viszonyáról, a katonák fegyelmének lazulásáról és a dezertálásokról 1918-ban, a hadbírók működéséről, hangsúlyozza a front és a hátsóország közötti kapcsolatok fontosságát.

Giovanna Procacci a hátsóországról és az olasz háborús társadalomról rajzol képet tanulmányában. Említést tesz az olasz társadalomban 1914-ben eluralkodó, háború melletti agitációról és az emberek életkörülményeinek romlásáról a kivételes törvények alkalmazása miatt. Bemutatja a háborúba lépés utáni kivételes hatalom kiépülését, mivel a törvények felhatalmazták a parlamentet a harc folytatására, az ellenzék és az elégedetlenségek elfojtására, a polgári jogok erős korlátozására (pl. cenzúra bevezetése). A határhoz közel eső háborús zónákban a katonaság erősen korlátozta a lakosság jogait, így pl. internálhatott. A szerző ír a hadiipari üzemek katonai igazgatás alá vonásáról, a társadalmi és szociális feszültségek növekedéséről, az életkörülmények romlásáról, az árak emelkedéséről, a lakosság ellátási gondjairól (élelmiszerhiány és jegyrendszer), a hadigondozás rendszerének kiépüléséről, az egyes régiók közötti különbségek növekedéséről az országon belül, az 1917-ben már megszerte jellemző zavargásokról. Megtudjuk, hogy a caporettoi vereség nemcsak katonai, hanem társadalmi katasztrófa is volt, hiszen 600 000 ember menekült el az osztrák–magyar és német katonaság által megszállt észak-olasz területekről, 1918-ban pedig sztrájkhullám söpört végig Olaszországon.

Hermann J. W. Kuprian a hátország társadalmi és gazdasági viszonyait tárgyalja Ausztria–Magyarországon. A szerző röviden felvázolja, hogy a Monarchia milyen katonai, politikai és társadalmi-gazdasági helyzetben volt 1914 augusztusától kezdve. Bemutatja a hátország militarizálását, valamint a kivételes törvények bevezetését a Nagy Háború kitörésének pillanatában, elsősorban a birodalom osztrák felére vonatkozó rendelkezéseket és kényszerintézkedéseket ismerteti. Részleteket ismerhetünk meg a gazdasági mozgósításról és a háborús munkafeltételekről, a különböző államilag szervezett (nyersanyag, élelmiszer stb.) központok létrehozásáról. Bemutatja az ipar és a mezőgazdaság helyzetét az alpesi tartományokban a háború során, a női és a gyermekmunka, valamint a hadifoglyok munkaerejének kiaknázását, a gazdasági helyzet rosszabbodását, a munkafeltételek romlását az olasz hadba lépés után. Megismerjük a hátországi életfeltételeket, megtudjuk, hogy 100 000 embert evakuáltak és költöztettek el a Monarchia déli területeiről 1915 május–júniusában, akik háborús menekültként éltek az osztrák tartományokban 1918-ig. Megtudhatjuk, hogy az olasz fronton zajlott nagyobb hadjáratok mekkora terhet jelentettek a határ közelében élő lakosságnak. A szerző kitér az élelmiszerhiányra, az éhezésre, a jegyrendszer bevezetésére, a nők és a gyermekek alkalmazására a hadiiparban, a beteg- és sebesültgondozásban, a magas gyermekhalandóságra. Részleteket ismerünk meg a gyárakban létrehozott panaszbizottságok működéséről, az ellátási gondok és a békevágy miatt a birodalomban kitört 1918-as nagy sztrájkokról és a cattarói matrózfelkelésről.

Fabio Todero a Nagy Háború olasz irodalomban történő megjelenítéséről ír. A világegés idején keletkezett irodalomból többek között Gabriele d' Annunzio műveit, Benito Mussolini cikkeit, Giuseppe Ungaretti, Vittorio Locchi költeményeit, az író-újságírók közül Mario Mariani, Luigi Ambrosini, Luigi Barzini munkáit, továbbá Attilio Frescura erős háborúellenes kritikát tartalmazó könyvét említi meg. A 1918–1922 között megjelent művek közül Arturo Marpicati, Curzio Malaparte a háború igazságosságát, illetve a katonák hősiességét állították a középpontba, kiemeli még Luigi Gasparotto, Ardengo Soffici munkáit is. Számos visszaemlékezés jelent meg a háborút követő első években, amelyekben az auktorok a totális és gépi háború szörnyűségeit mutatták be a saját egyéni sorsukon keresztül. Az 1930-as években a háborús emlékirodalom elérte a tetőpontját, mivel az olasz fasiszta rezsim idején a Nagy Háború történéseit különösen megszépítették. Mindez a rendszer politikai céljait, nevezetesen az emlékezet újbóli mozgósítását is szolgálta. A fontosabbak között sorolja fel a szerző Corrado Alvaro, Giani Stuparich és Emilio Lussu műveit.

Oswald Überegger a kulturális mozgósítást, vagyis az Olaszország elleni osztrák–magyar háborús propagandát járja körül tanulmányában. Bemutatja a Monarchia háborús propagandájának hordozóit, szervezetét és a hatékonyságával kapcsolatos problémákat. Leszögezi: a háborús propaganda célja a háború legitimálása volt, hordozói a legkülönbébbek lehettek, így pl. a reklámok, a képeslapok. A háborús propaganda központi szerveként a Sajtóhadiszállást említi, mely 1918 októberére már közel 900 embert foglalkoztató szervezetté vált, s amelynek keretei között számos művész, író, újságíró dolgozott. Emellett a bécsi Hadilevéltárban is működött egy Irodalmi Csoport. A szerző kifejti, hogy a dunai birodalom háborús propagandája nem volt eléggé eredményes, és nem hangolták azt össze a németekével. A Monarchia Olaszország ellen kifejtett háborús propagandáját több fázisra bontja: az első a háború kirobbanásától 1915 májusáig, a második az olasz hadba lépéstől a caporettoi áttörésig, a harmadik 1917 novemberétől a háború végéig. Olvashatunk a propaganda formáiról, tartalmáról és a sztereotípiákról, pl. az áruló ősellenség ellen vívott védelmi háborúról. Überegger az Olaszország elleni frontpropagandáról is szól, amely csak 1917 tavaszától vált intenzívvé, eszközei pedig az olasz nyelvű röplapok, újságok és periodikák voltak.

Nicola Labanca az első világháború olaszországi emlékezetét taglalja tanulmányában. Kihangsúlyozza, hogy Olaszország a háborút ugyan megnyerte, de a békét elveszítette, hiszen 1922 és 1925 között Mussolini fasiszta rezsimje épült ki. A halottak (számuk 650 000 fő) mellett a háború áldozatai voltak a sebesültek, a menekültek, a nők és a gyermekek is, akik kevésbé érezhették győztesnek magukat. A közvetlenül a háború utáni liberális politikai érában az emlékezet nemzeti és helyi dimenziót kapott. A fasiszta érában az emlékezet a rezsim által központilag volt szabályozott, annak legjobb példái az 1931 és 1938 között épített monumentális emlékművek voltak. Akkoriban a hadsereg történeti intézete és a tisztok is számos munkát jelentettek meg, a csatatérutizmus is felvirágozott. 1945 után a világegésre való emlékezés a hadsereg és a közösségi szervek feladata maradt. Felsorolja az 1960-as és 1970-es években keletkezett új szemléletű, a háborúról írt olasz nyelvű összefoglaló műveket. A hidegháború végétől a 2014–2015-ös centenáriumig egy új olasz történész

generáció nőtt fel, akiknek művei közül a szerző megemlíti néhányat. Labanca véleménye szerint napjainkra az emlékezés emberi oldala erősödött meg, ezt szolgálja többek között az egykori harcok színhelyein létesített Béke Útja az Alpokban. Megemlíti, hogy a Monarchiáról alkotott korábbi kép mára megváltozott az olasz közvéleményben, köszönhetően a sok, főleg Dél-Tirolban újabban megjelent kötetnek és kiadványnak.

Werner Suppanz az olasz front az osztrák közösségi emlékezetben témát vizsgálja meg. A szerző szerint az 1918–1933 közötti első Osztrák Köztársaság időszaka a hegemon emlékezetért folytatott harc fázisa volt, amely a közvélekedés szerint Németország és a Monarchia a szlávok és az olaszok ellen vívott harcát jelentette. A második az ausztrófasiszmus időszaka volt, amelyben eluralkodott a világháború keresztény-konzervatív megközelítése. 1934-ben Bécsben felavatták az osztrák hősi emlékművet, amely a viláégés során elesett katonák központi emlékműve lett. Számos dicsőség-könyv és ezredtörténet látott napvilágot a viláégés halottainak emlékére, az olaszok elleni háborút pedig népi háborúként propagálták. Az 1945-től az 1990-es évekig tartó harmadik időszakban jelentős számú publikáció jelent meg, amelyekben újra feldolgozták és újraírták a háború különböző vonatkozásait, így például jellemző a háború értelmetlenségének bemutatása az egyszerű katonák és a civilek szemszögéből. Erre az időre esik a mai napig is létező, nemzetközi Dolomitok Barátai Mozgalom megalakulása 1972-ben. A negyedik fázis az 1990-es évektől a jelenkorig tart, amelyre a Nagy Háborúra való emlékezés tudományos megközelítésben a jellemző. Suppanz felsorolja az utóbbi időben megjelent új szemléletű összefoglaló műveket, említést tesz a nemrégiben létesült új világháborús osztrák emlékhelyekről, az ilyen témájú regényekről és színdarabokról.

A könyvet a szerzők rövid életrajzát ismertető jegyzék, valamint személy- és helységnevet mutató egészíti ki. A kötet olvastán egyet kell értenünk a Nicola Labanca utószavában foglaltakkal, az olasz és osztrák kutatók által vizsgált témák jól szolgálják az első világháború történetének feldolgozását, és leszámolnak sok korábbi sztereotípiával. A magyar hadtörténetírás számára is fontos kötettel gyarapodott az első világháború nemzetközi szakirodalma.

Balla Tibor

RUDOLF JAWORSKI

MÜTTER – LIEBCHEN – HEROINEN

Propagandapostkarten aus dem Ersten Weltkrieg

(Böhlau Verlag, Köln–Weimar–Wien, 2015. 202 o. ISBN 9783412224776)

Közismert, hogy a Nagy Háború vizuális kultúrája külföldön és Magyarországon egyaránt a kevésbé feldolgozott és kutatott tárgykörök közé tartozik. Rudolf Jaworski – aki korábban a Kieli Egyetem Közép-Kelet-Európa történetének professzora volt – egy meglehetősen szokatlan, ugyanakkor hallatlanul érdekes témakört választott alapos tudományos kutatásokra épülő könyve témájaként. A szerző nem kisebb feladatra vállalkozott, mint hogy európai összehasonlításban először mutatja be a nők háborús szerepét és a velük kapcsolatban kialakult nemi specifikus kliséket, a korabeli propagandacélokot szolgáló képeslapok alapján.

A mű írója a köszönetnyilvánítás utáni bevezetőben kifejti, hogy a régi képeslapok nem számítanak általában a történészek kedvelt forrástípusai közé. Az első világháborúban – amely egyben az első nagy média- és propagandaháború is volt a történelemben – a képeslap kései virágzását élte, hiszen 1915-ben csak az Osztrák–Magyar Monarchiában egymillió darabot küldtek el belőle. Bemutatja a viláégés idején nyomott képeslapok főbb típusait, mint pl. tájképek, különféle motívumokat megjelenítő (ünnepi alkalmakra küldött, dalokat és verseket tartalmazó, eseményeket, személyeket, állatokat ábrázoló), valamint a propaganda képeslapok. Utóbbiakat, amelyek a saját lakosság hazafias mozgósítására, a háborús célok propagálására is kitűnő eszköznek bizonyultak, eddig nem vizsgálták a kutatók. Jaworski általánosságban áttekinti a nők háborús szerepét, megtudjuk, hogy a kötetben található, nőket ábrázoló lapok nagy része az európai (francia, német, osztrák,